

Зміст

Вступ. Хай станеться світло!	9
Частина I. Країна духу	
Розділ 1. Ізраїльська ДНК	21
Розділ 2. Євреї не можуть залишатися байдужими	29
Частина II. Виклики місцеві – рішення глобальні	
Розділ 3. Uber серед «швидких»	43
Розділ 4. По краплині	55
Розділ 5. Справжні «залізні люди»	67
Розділ 6. Йосиф наших днів	79
Розділ 7. День четвертий	91
Частина III. Технології на благо	
Розділ 8. Криві почнуть ходити	105
Розділ 9. GPS для мозку	119
Розділ 10. Золотий фаєрвол	131
Розділ 11. Проковтнути камеру	143
Розділ 12. Око на хребті	151
Частина IV. Маленька країна з великою візією	
Розділ 13. Кращий пластир	163
Розділ 14. Почати з кінця	171
Розділ 15. Коноплі до стелі	183
Розділ 16. Між небом і землею	193
Розділ 17. Мертві оживуть	205
Розділ 18. Бути людиною	215
Подяка	227
Додаток. 50 найбільших подарунків Ізраїлю світові	235
Примітки	245

Ізраїльська ДНК

*Якщо я не буду сам за себе, то хто буде за мене?
Але коли я сам за себе, то що я тоді?
І якщо не зараз, то коли?*

«Повчання батьків», 1:14*

*[Ізраїль] отримав великий історичний привілей, який
заодно є і обов'язком... вирішити найважчі проблеми
XX століття.*

Давид Бен-Гуріон, «Безпека Ізраїлю та його міжнародне
становище», щорічне видання документів уряду Держави Ізраїль
за 5720 р. (1959–1960 рр.)

Хуцпа** проти смерті

Ізраїльтяни мають репутацію народу з нестандартним мисленням, і уособленням цього можна вважати Аві Ярона, мого сусіда по кімнаті на конференції Kippnet, яку організував Йоссі Варді. Мені подобалися наші розмови на цій конференції в Північному Ізраїлі, і в її останній день я запропонував підвезти його до Тель-Авіва. Мені хотілося познайомитися з ним ближче.

У машині Аві розповів мені свою історію, і я був так шокований, що злякався, як би не потрапити в аварію. У 1993 році

* Трактат «Піркей авот» («Повчання батьків», або ж «Слова отців») — частина Мішни, компіляції усної Тори.

** Хуцпа (ідвиш) — особливе безсоромне нахабство, зухвалість, зарозумілість, особливо стосовно тих, хто вищий за статусом та/або авторитетом. У первісному значенні — зухвале запитання учня до рабі стосовно інтерпретування Тори. — Прим. вип. ред.

він розбився на мотоциклі; його хутко доправили до шпиталю. Там від лікарів він почув дві новини — добру та погану: фізично він не дуже постраждав від аварії, але лікарі виявили пухлину мозку. «Я був як громом прибитий, — пригадує Аві. — Але не мав певності, чи лікарі зі мною чесні та відверті до кінця»¹.

У найкращому разі, сказали медики, йому, імовірно, загрожує параліч половини тіла та значне порушення розумової діяльності. Ярон засмутився, але зрозумів, що потрібно шукати вихід із цієї халепи. «Я вирішив боротися за життя, — сказав він. — У медичній бібліотеці засів за літературу: з анатомії, біології... Щоразу, як думав, що щось зрозумів і зробив крок уперед, я відступав на два кроки назад. Найгірше було те, що всі навколо вважали, що я потихеньку втрачаю глузд»².

Ярон перейшов на здоровіше харчування, почав пити менше кави та спати лише чотири години вночі, тому що «це [сон] було марнуванням часу»³. Пухлина росла й далі, і лікарі нічим не могли зарадити. Проблема полягала в тому, що інструменти, якими користуються під час операцій нейрохірурги, були надто великими. Яронові сказали, що за наступні п'ять років, можливо, така технологія з'явиться. Вирішивши, що так довго він навряд чи протягне, Ярон придумав рішення. Він заснував компанію під назвою Visionsense і витратив майже 10 років на розробку нового операційного ендоскопа, конструкція якого нагадує будову ока комахи. «Зараз ця технологія працює і рятує тисячі життів у всьому світі», — розповідає Ярон⁴.

Ми їхали через Юдейські гори, і я раптом зрозумів, що Ярон хуцпою обдурих саму смерть. Його не злякали страшні особисті труднощі, і він зміг створити надзвичайний інноваційний продукт, який зараз використовують, щоб рятувати людей у всьому світі.

Я розумів, що керувався він не якимось із проявів свого характеру, а чимось більшим, чимось чисто ізраїльським. Це спонукало мене задуматися: як змогла така маленька країна перетворитися на державу, що відчуває глибинну потребу розсіювати морок і нести світло у світ?

Світло народів

Успіхи Ізраїлю в інноваційних сферах беруть початок із низки чинників, зокрема з позитивного впливу релігійної культури, яка заохочує піддавати авторитети сумніву, суперечки й виклик очевидностям. Ця країна пишається своїм етнічним, політичним та релігійним різноманіттям і високо цінує світські інститути. Інші чинники— як от хуцпа, обов'язкова військова служба, відомі університети, ефективна «велика держава», дефіцит природних ресурсів і різноманіття— разом становлять національні риси й пояснюють, як крихітний Ізраїль став лідером у сфері технологій. Але багато ізраїльських технологічних компаній, замість просто робити людей багатшими, а наше життя—комфортнішим, зрештою дедалі покращують світ.

Я почав розпитувати найрізноманітніших авторів інновацій, чому вони почувалися зобов'язаними займатися соціальними проблемами. Відповіді були також дуже різними. Часто згадували когось із членів родини, який став джерелом натхнення: матір, батька, чоловіка або дружину. Та коли я починав рити глибше, багато хто називав джерелом своєї мотивації якийсь аспект ізраїльської чи єврейської культури. Глай Беер (завдяки якому на світ з'явився амбуцикл), засновник ізраїльської добровільної служби невідкладної медичної допомоги United Hatzalah, розповів, як його батько завжди наголошував на тому, що важливо «бути чесною людиною і робити добро». Один із його найперших спогадів— подорож

до Сполучених Штатів із батьком. Мета— збирати кошти, щоб допомогти радянським євреям емігрувати до Ізраїлю, адже цим громадянам СРСР протягом більшої частини 1970–1980-х років виїжджати за кордон було заборонено.

На думку творця «зернового кокона» Шломо Наварро, «нашій культурі притаманна революційність і необхідність приносити користь іншим». Він згадує, як важливість цих цінностей прищеплювали в єврейській школі, яку він відвідував іще в дитинстві в Туреччині, а згодом— у сіоністському молодіжному русі.

Бернард Бар-Натан, винахідник ізраїльського бандажа, учився робити добрі справи у своїх батьків, які обоє пережили Голокост.

Мені стало цікаво, як ці єврейські цінності поширилися і розвинулися в ізраїльській культурі на ширшому, несвідомому рівні. Чи не найкраще висловила цю думку Рім Юніс, співзасновниця найбільшої в Ізраїлі арабської високотехнологічної компанії Alpha Omega: «У мене це від батька, від школи, у якій я навчалася, і від співпраці з ізраїльтянами. Ізраїльська культура просочується в інші»².

Наче протестантська трудова етика, але для євреїв

Іще з часів Середньовіччя (а можливо, і раніше) євреї тричі на день промовляють молитву, яка має назву «Алейну». Ця молитва вчить нас, серед усього іншого, направляти світ — *tikkun olam* гебрейською. Ми віримо, що ми з Богом — партнери, разом відповідальні за поширення моральності та справедливості у світі. У Мішні — класичному зводі рабинських повчань, записаних приблизно у II столітті нашої ери, — *tikkun olam* згадують десять разів. Там наголошують на потребі особливого захисту слабких і знедолених заради того, щоб удосконалити

світ⁶. І для цього пророк Ісаїа закликав євреїв бути «заповітом народів, за Світло поганам» (42:6).

Єврейська ідея допомагати іншим також червоною ниткою проходить крізь «Піркей авот» («Повчання батьків») — компіляцію етичних напучувань, яку уклали рабини приблизно в II–III століттях нашої ери. Два найвідоміші висловлювання належать рабі Гарфону: «Ти не зобов'язаний виконувати це завдання, але й не вільний ухилитися від нього» — і рабі Гіллелю: «Якщо я не буду сам за себе, то хто буде за мене? Але коли я сам за себе, то що я тоді? І якщо не зараз, то коли?».

Мабуть, центральне в усіх ученнях юдаїзму — це підносити земне та перетворювати його на щось святе. Перед тим як покласти до рота шматочок їжі чи йдучи до ванної за кожної радісної (та й сумної) okazji набожні юдеї проказують спеціальні молитви-благословення, хвалячи Бога й усе Його творіння. Відразу після шабату запалюють свічки й підносять хвалу Володареві Всесвіту за те, що Він відділив святе від мирського, а світло — від темряви.

Ця ідея про те, що ми, люди, — партнери Бога в акті творення та направлення світу, посідає центральне місце в юдаїзмі та впливає на сіонізм. «Безсумнівно, *tikkun olam* лежить у самому серці сіоністської ідеології», — каже єрусалимський рабин Давид Розен, колишній головний рабин Ірландії, директор із міжнародного міжконфесійного порозуміння в Американському єврейському комітеті⁷.

Славетний єврейський філософ рабин Моше бен Маймон (відомий як Маймонід, або Рамбам) знав своєю класифікацією благодійності. Один із найвищих із восьми її рівнів — давати милостиню так, щоб про це ніхто не знав, а найнижчий — робити добрі справи всупереч власному бажанню. Аналогічно й мотивація різних ізраїльських новаторів, які фігурують у цій книжці, також охоплює широкий спектр: одні прагнуть

заробляти гроші, інші — передусім творити добро. Але кожен із них фактично займається благодійністю, значно впливаючи на життя безлічі людей. Ізраїль аж ніяк «не можна назвати країною одних лише святих чи благодійників», делікатно пояснював мені Йоссі Варді, коли ми дивилися на Атлантичний океан із берега в Хемптонс⁴. Проте єврейська культура зростила «народ, який справді шукає вищого сенсу»⁵.

Багато засновників Ізраїлю черпали натхнення в цих релігійних ученнях. Найбільша фігура серед них — Давид Бен-Гуріон, перший прем'єр-міністр країни, ізраїльський варіант Джорджа Вашингтона. «Ми простягаємо руку всім сусіднім державам і їхнім народам із пропозицією миру й добросусідства та закликаємо їх установити зв'язки співпраці та взаємодопомоги із суверенним єврейським народом, який оселився на власній землі, — сказав Бен-Гуріон під час проголошення незалежності 1948 року. — Держава Ізраїль готова виконати свою частину роботи спільними зусиллями, спрямованими на прогрес усього Близького Сходу»⁶. Державний герб Ізраїлю — менора (біблійний семисвічник) — символізує бажання Ізраїлю слугувати джерелом світла.

Багатьом слова Бен-Гуріона сьогодні здадуться іронічними чи цинічними, адже ми знаємо, що почалося під час війни (та й сьогодні в Ізраїлі, на Західному березі й у Газа далі проливається кров). Проте Бен-Гуріон говорив щиро, а його слова відбивають давню традицію цілей сіонізму.

За півстоліття до того, 1896 року, засновник сучасного сіонізму Герцль згадував про це, пояснюючи своє бачення сучасної єврейської держави. Засаднича ідея його трактату «Der Judenstaat» («Єврейська держава») — боротьба сіоністів за зміни в суспільстві: «Усе, хай що ми робитимемо [в єврейській державі] собі на користь, у разі потужніше обернеться

⁴ Популярний курортний район на Лонг-Айленді.

на користь усьому людству»¹⁰, — писав він. Через кілька років в утопічному романі «Altneuland», що став чимось на кшталт карті сучасного політичного сіонізму, Герцль знову повторює цю думку: «Коли я став свідком викуплення євреїв, мого народу, то захотів також посприяти викупленню африканців»¹¹.

За 70 років із часу заснування Ізраїлю ця країна пережила неймовірні виклики: щодесять років вона вела війну, зіткнулася з дипломатичною та економічною ізоляцією, а її населення зросло в багато разів, коли з усього світу почали з'їжджатися мільйони євреїв. До того ж Ізраїль нещадно критикують, зокрема через його політику щодо палестинських арабів. Та, попри всі свої хиби, молода держава й далі є політичним, економічним і моральним лідером, вплив якого відчувається далеко за її тісними кордонами.

Для багатьох ізраїльтян «направити світ» означає шукати способи вирішення проблем медицини, рятувати довкілля та займати активну громадянську позицію. Як протестантська трудова етика прижилася колись серед перших переселенців у Сполучені Штати, а зараз міцно вкоренилася в американській культурі, так і амбітний дух засновників Ізраїлю (а також їхніх історичних попередників) глибоко впливає на багатонаціональне суспільство цієї країни¹². Для ізраїльтян, які фігурують у цій книжці, — а серед них лікарі, науковці, агрономи, ботаніки, інженери різних віросповідань, зокрема юдеї, християни та мусульмани, — «направляти світ» стало визначальною метою, за власним вибором або як побічний продукт того творчого духу, який просотує ізраїльське суспільство. Ізраїльське вдосконалення світу — це мозаїка, яку становить безліч людей із їхніми інноваціями, котрі не бояться шукати рішень для найбільших проблем світу.

¹⁰ «Стара нова земля» (нім.).

Євреї не можуть залишатися байдужими

Хто рятує одне життя, рятує цілий світ.

Мішна, Санхедрін, 4:9

Країна з великим серцем

Солдатам у броневих автомобілях стрілянина чути за кілька кілометрів. Надворі непроглядна ніч, грудень 2015-го, і десяток важкоозброєних ізраїльських командос їде до кордону із Сирією, у якій уже чотири роки лютує громадянська війна. Водій щось тихо каже в рацію і глушить двигун. Солдати вистрибують на крижаний холод. П'ятеро з них повзуть до огорожі, що розділяє дві країни.

По інший бік стікає кров'ю поранений юнак, замотаний у брудну ковдру. Один із офіцерів відмикає хвіртку в огорожі та несе хлопця назад на ізраїльську територію¹. Пораненому років 20, ідесь на Голанських висотах він дістав кулі в живіт і печінку. Ізраїльський медик ставить йому крапельницю, командос кладуть хлопця на носі, і броневий автомобіль мчить назад до польового ізраїльського шпиталю.

Хлопець, якого рятували солдати, не ізраїльтянин. Він не єврей. Це сирійський бойовик — імовірно, з опозиції. Можливо, він навіть належить до Джабхат аль-Нусри — сирійського відгалуження Аль-Каїди, яке викрадає миротворців ООН і виводить християн. Та все одно його рятували й надали йому медичну допомогу.

Такі сцени часто повторюються, бо і джихадисти, і цивільні шукають порятунку у свого заклятого ворога — Ізраїлю. Жінки, діти, старі та джихадисти — усім однаково надають медичну допомогу без усяких умов, щойно вони перетнуть кордон. Із 2013 року Ізраїль надав допомогу понад 25 тисячам сирійців, які потребували лікування. Це коштувало ізраїльським платникам податків десятки мільйонів доларів². Проте Ізраїль допомагає не лише сирійцям. Країна посилає гуманітарні делегації до різних куточків світу, зокрема до Вірменії, Аргентини, Киргизстану, Мексики, Руанди й Туреччини. «Ізраїль завжди одним із перших надає гуманітарну допомогу та рятує життя після катастроф. — розповідає Юджин Кандель, колишній голова Національної економічної ради Ізраїлю. — Це сильна країна з великим серцем»³.

Причини цих гуманітарних місій бувають різні: одні прагматичні, інші ідеалістичні. Але всі знають, що така місія — це світло народів, бажання направити світ, і коли такої допомоги не буде, то світ порине в темряву. Чимало засновників Ізраїлю самі пережили жахи Голокосту й погромів. Як колись сказав депутат Кнесету Ісаак Герцог, відчувши на собі «мовчання світу... євреї не можуть залишатися байдужими»⁴.

Здобувати друзів і впливати на людей

Перше десятиліття після проголошення незалежності Ізраїлю було особливо важким для новоствореної держави. Сотні тисяч іммігрантів прибували до оточеної ворогами країни, бідної на природні ресурси, і їм загрожувала нестача продовольства. А втім саме тоді Ізраїль створив державну службу для гуманітарної допомоги іншим країнам світу. Можливо, це рішення здається в найкращому разі найвним, а в найгіршому — шкідливим для власного населення. Та якщо уважно